

ХРОНИКА

40 ГОДИНИ БЪЛГАРСКО ГЕОГРАФСКО ДРУЖЕСТВО

Иван Велчев

След ликвидирането на турската феодална система по време на Освобождението и с утвърждаването на капиталистическите производствени отношения в нашата страна се създават благоприятни условия за полагане основите на отделните науки, в това число и на географията. С бързото развитие на капитализма у нас новото буржоазно общество при своята стопанска, културно-просветна и политическа дейност все повече чувства нужда от по-задълбочени и всестранни географски знания. Това налага въвеждането на географията като университетска дисциплина, което става през 1898 г. с назначаването на основоположника на българската география А. Иширков за доцент по география. По това време Висшето училище (сега Софийски университет) се явява единственият център за развитието на географията като наука.

До Първата световна война развитието на географията у нас се ограничава в рамките на Университета. По своя характер и по своето съдържание тя се приближава до нивото на географията в напредналите капиталистически страни.

По време на Първата световна война и след нея у нас се създават значително по-благоприятни условия за развитие на географията и за по-широко популяризиране на географските знания. Голяма част от нашия народ започва живо да се интересува от станалите международни събития и промени. Във връзка с катастрофалните за България войни и с настъпилите териториални и политически изменения на Балканите нашата управляваща буржоазия започва широка пропаганда на великобългарския шовинизъм, на криворазбраните, но изгодни за нея национални интереси. Тази обществено-политическа обстановка повишава интереса към географски знания сред широките народни слоеве. Все по това време започва да се активизира и дейността на географите.

Създаденият и добре развиващ се научен географски център при Университета не задоволява нарасналите нужди от географски знания. Той обаче играе важна роля за утвърждаването на географията като наука и като учебна дисциплина. В него се подготвят значителен брой кадри, които стават главно учители по география и нейни ревностни популяризатори.

Назрелите условия за създаване на нов географски център за научна и популяризаторска дейност и наличието на значително географско общество у нас извикват на живот Българското географско дружество (БГД). То се основава на 9. XI. 1918 г. по инициатива на проф. А. Иширков и проф. Ж. Радев и с активното участие на мнозина техни възпитаници — софийски учители по география, на научни работници от сродни на географията дисциплини и на някои буржоазни общественици.

Съгласно устава, приет на учредителното събрание, БГД се основава с цел: а) да спомага за научното развитие на географията въобще; б) да ратува за научно-географското изучаване на българските земи; в) да урежда взаимното опознаване на България и другите страни в географско, стопанско, политическо и друго отношение и г) да популяризира между българското общество географското и помощните нему учения. За постигане целите на дружеството се предвиждат следните средства: а) събрания на дружествените членове; б) поддържане на дружествена библиотека; в) уреждане на реферати и пътувания; г) кореспонденция с чуждестранни географски дружества, с научни дружества у нас и в чужбина по дисциплини, сродни или помощни на географията, с пътешественици и пр.; д) издаване на научни и популярни трудове, карти, картини, списания, атласи и др.

За разлика от други научни дружества целта на БГД е не само строго научна, но и широко популяризаторска. За членове на дружеството наред с научните ра-

ботници се приемат учители по география и граждани, които проявяват интерес към тази наука. Тези широки задачи и цели, които се поставят на БГД още при основаването му, са едни от главните причини за неговата сравнително активна дейност и почти непрекъснато 40-годишно просъществуване — рядък случай за нашия научен и обществен живот.

В началото дейността на дружеството се насочва към създаване и редовно поддържане лектория за изнасяне доклади на географски теми, свързани с международните събития и подписването на мирните договори в края на Първата световна война. По това време започва издаването на „Географска библиотека“. До 1924 г. излизат следните номера от библиотеката: „Западна Тракия и договорът за мир в Ньой“ от проф. А. Иширков (1920 г.); „Природна скулптура по високите български планини“ от проф. Ж. Радев (1920 г.); „Пеония“ от проф. Г. И. Кациаров (1921 г.); „Карта за сегашна България, Фракия, Македония и на прилежащите земи“ от А. Л. Руссет с пояснителни бележки от проф. А. Иширков (1924 г.).

За времето от 1925 до 1932 г. организационната, научната и просветната дейност на дружеството силно запада, като се преустановява даже събирането на членския внос. Това се обяснява с голямата заетост на неговите ръководители А. Иширков и Ж. Радев по организирането и укрепването на Географския институт при Университета, основан през 1924 г. след отделянето на географията от историята и обособяването ѝ като самостоятелна специалност в тогавашния Историко-филологически факултет.

Откъм 1932 г. започва нов етап в развитието на БГД, който продължи до Девети септември. В 30-те години на нашия век с развихрянето на всеобщата капиталистическа стопанска криза се повишава интересът към географията на нашата и другите страни. Буржоазната география се оказва твърде необходима и през периода на монархо-фашистката диктатура (1935—1944 г.), когато България беше въвлечена в лагера на хитлерофашизма.

С постъпването в Географския институт на Ив. Батаклиев, Г. Гунчев, Д. Яранов, Ил. Иванов (временно), Л. Динев, Игн. Пенков, Ж. Гълъбов броят на научните работници по география се увеличава, а това се отразява благоприятно върху дейността на БГД, тъй като то винаги се е оглавявало и ръководело от представителите на първия научен център по география у нас. А. Иширков е бил председател на БГД от неговото основаване до 1934 г., а след това — Ив. Батаклиев — до 1945 г.

За да се отговори на повишения интерес към географията, от 1932 г. се възобновява активната дейност на дружеството. Става презаписване на дружествените членове. Внасят се изменения в устава, избира се ново настоятелство. Дружеството бързо укрепва организационно и започва активна и всестранна дейност. Организират се ежегодното издаване на „Известия на Българското географско дружество“ (ИБГД) — негов научен орган. Издаването на ИБГД започва с „Юбилеен сборник в чест на проф. А. Иширков“ по случай 35 години от неговата научна, преподавателска и обществена дейност. До Девети септември от ИБГД излизат 10 тома с общо около 200 коли. От „Географска библиотека“ се печатат № 5 — „Извори за историята и географията на нашите градове и села“ от В. Миков, София, 1935 г. Изданията на дружеството събират богато научно наследство, което ще се използва от много поколения. Необходимо е обаче критично отношение към това наследство, защото многобройните статии и студии, поместени в тези издания, са писани под влияние на буржоазната географска методология и в тях до голяма степен е отразена буржоазната идеология.

През разглеждания период дружеството подновява връзките си с редица чуждестранни географски дружества, с които започва редовна обмяна на географска литература. Получават се голям брой географски списания и книги, които дават възможност отблизо да се следят развитието и достиженията на географската наука и другите страни. Към дружеството се създава богатата библиотека.

Друга по-важна проява на дружеството е организирането и провеждането на IV конгрес на славянските географи и етнографи в София през 1934 г. Този конгрес, в който не вземат участие представители на СССР, допринася за опознаване, сближаване и обмяна на опит между географите от останалите славянски страни.

По почин на БГД през 1934 г. се създава Български национален комитет за география, чрез който се урежда членуването на дружеството в Международния съюз по география и по този начин става възможно участието на дружествени членове на международните географски конгреси. Тази възможност е била използвана и няколко членове на дружеството са участвували на Международния географски конгрес във Варшава (1934 г.) и Амстердам (1938 г.).

През това време дружеството и Министерството на просветата организират и провеждат национални конференции на учителите по география. Ръководството на дружеството урежда и две задгранични екскурзии до Гърция и Франция, в които вземат участие значителен брой членове.

След 1932 г. дружеството възобновява лекторията, в която до Девети септември са изнасени около 115 доклада. В по-голямата си част тези доклади носеха белега на националистическата идеология, а в последните години преди Девети септември — и на грубо подкрепени нацистки тенденции (Ж. Гълъбов, стр. 7). Българското географско дружество взема дейно участие при изработването на училищните програми за средните училища и прогимназиите и е правило многократни постъпки за увеличаване броя на седмичните часове по география.

Трябва да се подчертае, че тази многогранна дейност на дружеството е имала ясно изразен класов характер. Дружеството е съдействувало за развитието на буржоазната география, за защита и „научна обосновка“ на национал-шовинистичните идеи и стремехи на управляващите кръгове. Това се установява от изнасяните доклади в лекторията и от редица статии, отпечатани в ИБГД. Буржоазно-реакционната дейност на дружеството се очертава особено по време на Втората световна война. Отговорните ръководители на БГД, като използваха географския материализъм, хорологизма и особено геополитиката, насочиха дейността на дружеството напълно в утота на монархо-фашисткото правителство и в услуга на чужди интереси. За гости на дружеството бяха канени и провъзгласявани за почетни и дописни членове германски професори, поддръжници на най-реакционните възгледи в географията. Те изнасяха лекции и доклади с нацистко съдържание. Лекторията беше използвана и за пропаганда на великобългарския шовинизъм. За установяване състоянието на БГД в последните години преди Девети септември може да се използва съдържанието на том X от Известията, в който по-голяма част на статиите са с най-реакционно съдържание. Независимо от това, че дружеството е било поставено в служба на управляващата буржоазия у нас, особено през последните години преди 9. IX. 1944 г., със своята многогранна дейност то допринася за развитието на буржоазната географска наука у нас и за популяризирането на географските знания. Чрез него учителите по география и други дружествени членове са следели развитието и успехите на науката у нас и в чужбина.

След Девети септември при утвърждаването на социалистическия общественоекономически строй стана наложително географията у нас да бъде поставена на марксистическа основа. Пред прогресивните географи се поставяше задачата, като използват достиженията на буржоазната география у нас и преди всичко тези на географските науки в Съветския съюз, да се заемат с методологическото преустройство на физическата и особено на икономическата география и поставянето ѝ напълно в служба на трудовия народ, в помощ на социалистическото строителство у нас.

Както беше и редно, починът за поставяне на географските науки в служба на народа излезе от Географския институт при Университета и от БГД. С изпълнението на тази отговорна задача се заеха с ентузиазъм наши прогресивни научни работници, както и мнозина учители и други работници по география.

За изпълнение на новите изисквания, поставени пред БГД, беше необходимо и него да се създадат подходящи условия. На 16. II. 1945 г. се проведе отчетно годишно събрание на дружеството, по време на което остро бе разкритикувана профашистката дейност на някои от членовете на ръководството. Прогресивните членове на дружеството при своите обстойни изказвания очертаха ясно каква трябва да бъде зацелта на научната и научно-популярната дейност на дружеството. След това събрание започна фактически нов период в живота на дружеството. То се оглави от прогресивни дейни членове. От 2. III. 1945 г. до 11. XI. 1948 г. председател на дружеството беше А. Монеджикова, а след това и до днес непрекъснато —

а к а д. А. Б е ш к о в. Организационното състояние на дружеството бързо укрепна. В първите години на народната власт (докъм 1950 г.) дружеството разви активна и зестрана народополезна дейност съобразно неговите цели и задачи, поставени в изменения устав. То допринесе твърде много за преустройството и укрепването на географските научни дисциплини, за широкото популяризиране на верни, научни географски знания, за преустройството на географията като учебен предмет в общообразователните и другите видове училища. Дружеството взе важно място в борбата срещу буржоазните теории и възгледи в географията.

За тези успехи на дружеството допринесе организирането и издаването на научно-популярни географски списания. Това може да се отчете като голям актив на дружеството. С тях се отговори на една повеля на обществото. Дотогава дружеството не беше издавало списания. Първият брой на сп. „Географски преглед“ излезна през 1947 г., а последният — през 1950 г. Това списание, което се ръководеше от другарите Ж. Гълъбов, Игн. Пенков, Ил. Иванов и др., стоеше на сравнително високо научно и идейно ниво и беше предназначено предимно за учителите и учениците от горните класове на средните училища. Списанието допринесе много за изясняване бектите и методологията на физическата и икономическата география, изградени на основата на маркс-ленинското учение, а така също и за правилната преориентация на учителите по география. С многобройните научни и научно-популярни статии списанието представлява ценен принос към нашата прогресивна географска литература, която по размери е все още твърде ограничена. Наред с това списание БГД през 1947—1948 уч. г. започна издаването и на сп. „Страни и народи“, което беше предназначено за по-широк кръг читатели и отговаряше на интелектуалното ниво на учениците от долните класове на средните училища. Тиражът на двете списания достигна към 25 000. Във връзка обаче с реорганизацията на издателската дейност в страната и до известна степен на организационното отслабване на дружеството в края на 1949 г. настоятелството взе решение двете дружествени списания да се слоят в едно под названиее сп. „География“. Както е известно, това списание продължава да излиза и сега. В последните години тиражът на сп. „География“ е към 5000 бр., което не отговаря на възможностите и нуждите на нашата общественост. Това се дължи на редица слабости, допускани главно по пласмента и печатането на списанието.

Наред с горните списания БГД съвместно с ДИ „Наука и изкуство“ организира и ръководи издаването на библиотека „Научно-популярно географско четиво“. Досега от библиотеката са излезли значителен брой научно-популярни книги на достъпен и сравнително образен език, посветени на теми от стопанската и физическата география на България, СССР, отделните народнодемократически и капиталистически страни и др. Тази библиотека се посреща добре от нашата общественост ги задоволява една насъщна нужда от научно-популярно географско четиво. В началото излизаха само по 2—3 книжки годишно, а напоследък техният брой се увеличи на 5—6 броя годишно, като едновременно с това се повишиха изискванията към авторите на отделните книги, качествено се подобриха печатът и оформяването на отделните книги.

При народната власт значително изостана изпълнението на една от основните цели на дружеството, а именно да съдействува за развитието на географските науки и непосредствено да подпомага физикогеографското и стопанскогеографското проучване на нашата страна. Това най-добре можеше да се осъществи с редовното издаване на ИБГД. За голямата нужда от редовното издаване на научния орган на дружеството може да ни послужи излезлият единствен XI (I) том от „Известията“, в който са напечатани ценни научни трудове, които са значителен принос за географските науки у нас. Ръководството на дружеството и редакционната колегия досега не можаха да преодолят трудностите и да организират редовно издаване на научния орган на дружеството.

През 1948 г. ръководството на дружеството сключи договор с Енергохидропроект за извършване на геоморфоложки проучвания на проектозавирни обекти. В тези проучвания взеха участие научни работници по география, членове на дружеството. По-късно инициативата за свързване на географските науки непосредствено с практиката беше изоставена.

При народната власт, особено в първите години след Девети септември, дружеството регистрира голям актив в възобновяване на лекторията, с изнасянето на многобройни доклади с подбрана тематика, издържани в научно и идейно отношение. Лекторията спомогна не само за обогатяване на научните знания на преподавателите в Университета, софийските учители и студентите по география, но и за тяхното правилно преориентиране в областта на географските науки. Просветните събрания се посещаваха масово. След изнасянето на докладите ставаха оживени и много полезни разисквания. В последните години тази дейност на дружеството значително намалю.

Българското географско дружество участвува най-дейно в преустройството на обучението по география в общообразователните и в другите видове училища, което преустройство се наложи от настъпилите обществени и икономически промени у нас. То участвува със свои представители при изготвянето на учебните планове и програми. Дружеството енергично съдействува за отреждане необходимото място на географията като учебен предмет. То сътрудничи на Министерството на просветата и културата за съставянето и отпечатването на нови учебници по география, както и за тяхното непрестанно подобряване. Немалка помощ дружеството оказва при изработването на стени и учебни карти, атласи и ча редица други учебни помагала по география, което допринася за подобряване на обучението по география у нас.

В последните 15 години БГД поддържа връзки преди всичко с Всесъюзното географско дружество в СССР и с тези в страните с народна демокрация. Връзката с дружествата в Англия, Франция, Холандия, САЩ, Бразилия, Перу и други капиталистически страни е твърде слаба. Тези връзки се осъществяват предимно чрез обмяна на дружествени издания. Такава обмяна дружеството извършва с близо 40 страни. В това отношение на първо място стои Всесъюзното географско дружество, което редовно изпраща всички свои издания на БГД. Освен това съветската организация „Международна книга“ постоянно изпраща на дружеството ценна географска литература. Дружествената библиотека се обогатява и от изпращаните издания на географските дружества в други страни. Тази обмяна на ценна географска литература е крайно необходима и много полезна, защото чрез нея може отблизо да се проследяват състоянието и развитието на географията в отделните страни. В поддържането на тези връзки обаче дружеството е затруднено, тъй като не е подсигурено редовното излизане на неговия научен орган — ИБГД. Дружествената библиотека е втора съкровищница у нас на ценна, предимно чуждестранна географска литература и особено на списания след библиотеката на специалност география при Университета. Днес тя брой над 2000 тома.

В първите години след 9. IX. 1944 г. с активизиране дейността на дружеството и при издаването на двете дружествени списания се събраха значителни парични средства. Част от тях бяха използвани за подпомагане на дружествени членове при тяхната научноизследователска работа, а така също и на добри, но материално затруднени студенти.

Необходимо е обаче да се отбележи, че след 1950 г. дейността на дружеството значително намалю. Причините за това ще трябва да се потърсят в липсата на достатъчно инициативи и заинтересованост от страна на ръководството на дружеството. От друга страна, опитът да се даде нова организационна форма на дружеството не даде очакваните резултати — нещо повече, с нея се затормози неговата дейност.

Реорганизацията се извърши на 19 април 1951 г., когато на отчетно-годишното събрание беше представен от ръководството на дружеството и приет от събраниято нов устав, с който се измени основно организационната форма на дружеството. Съгласно приетия тогава устав БГД премина под покровителството на БАН. Създаде се научен съвет от 25 души, който да излъчва постоянно седмично списание. В състава на бюрото трябваше да влизат и двама представители на БАН. Научната дейност на дружеството започна да се провежда от следните три комисии: физико-географска, икономическа и методическа. Уставът предвиждаше научният съвет да избира по един отговорник за всяка комисия. При изпълнението на този устав стана разпиляване на малобройния активен членски състав по отделните комисии. Отговорниците на тези комисии в началото направиха опити за формиране и активизиране на отделните секции. Проведеха се само по няколко сбирки. По-късно

поради неподходящата организационна форма работата в секциите напълно замря. Лекторията беше почти напълно занемарена.

За отслабване дейността на дружеството допринесе и реорганизацията на печатното дело у нас. Издаването на сп. „География“ се възложи на ДИ „Наука и изкуство“. Преустанови се постъпването на приходи от изданията и дружеството постепенно започна да изпада в материално затруднение. Реорганизацията на обучението по география в Университета и създаването на Географски институт при БАН (1951 г.) отвлече вниманието и силите на активните членове от изпълнението на непосредствените дружествени задачи. Преминването на дружеството към БАН, може да се каже, беше символично, тъй като новият устав на БАН не предвижда ръководене и закрила на научни дружества и затова нейната управа не беше в състояние да оказва помощ на нашето дружество.

Това положение на дружеството продължи докато началото на 1956 г., когато на отчетно-годишното събрание се набелязаха мерки за активизиране на неговата дейност. Уставът беше изменен съобразно конкретните условия за работа. Премахнати бяха научният съвет и отделните секции. През м. ноември същата година се проведе национална конференция на БГД, на която обстойно се обсъди неговото състояние и се взеха решения за по-нататъшната му дейност. Всячко това се отрази благоприятно за подобряване работата и изпълнение на задачите, стоящи пред дружеството.

С мощния подем на нашата икономика, култура и просвета, с бързото ни движение към комунистическото общество на БГД се поставят все по-големи изисквания и нови задачи. То трябва да подпомага не само развитието на географските науки у нас, но и тяхното непосредствено свързване с живота, с нашето бурно социалистическо строителство. Пред БГД се поставя задача да съдействува за ускореното проучване физическата и икономическата география на България, което проучване да се използва при подобряване планирането и рационалното териториално разпределение на производителните сили. Българското географско дружество трябва да вземе дейно участие във връзка с новите задачи и изисквания, които се поставят пред географията като общообразователен предмет при преустройството на образованието у нас. То има задача да съдействува и ръководи популяризирането на научните географски знания, нуждата от които непрестанно нараства с общия ни културен подем. Няма съмнение, че БГД както през изминалите 15 години, така и за в бъдеще ще вземе активно участие в изпълнение на нашето социалистическо общество, на социалистическото ни строителство към географските науки.

ЛИТЕРАТУРА

- Б а т а к л и е в, И в. — 25 години Българско географско дружество, ИБГД, кн. 10 (1942), София, 1943, стр. 3—5.
- Б е ш к о в, А н. и Л. А. Д и н е в — География в Болгарии. Сб. „Вопросы географии — география за рубежом“, т. 44, Москва, 1958, стр. 60—82.
- В е л ч е в, И в. — По въпроса за развитието на икономическата география у нас, част I, Год. на Соф. у-т, БГГ ф-т, т. 68 (1952/53 — 1953/54), кн. 3, География, София, 1954, стр. 47—106.
- В е л ч е в, И в. — По въпроса за развитието на икономическата география у нас, част II, Год. на Соф. у-т, БГГ ф-т, т. 50 (1955/56), София, 1957, стр. 57—162.
- Г ъ л ъ б о в, Ж. — 50 години Географски институт и 30 години Българско географско дружество, сп. „Географски преглед“, г. III (1949), кн. 2—3, стр. 2—11.